

Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısındaki Dönüşümünde Sendika-Siyaset İlişkisi

Ceyhun Haydaroğlu¹

Hüsne Erdoğan²

¹Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü,

²Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı

Özet: Dünya'da Sanayi Devrimiyle birlikte sendika oluşumu ortaya çıkmıştır. Çalışan işçi sınıfı kötü şartlarda çalıştırılmış, çalışan sınıf hak ve menfaatlerini korumak ve geliştirmek ihtiyacı yönündeki çabaları örgütlenme hareketini başlatmıştır. Böylece sendikal haklar ortaya çıkmıştır. Dünya'da ve Türkiye'de yaşanan sosyal, siyasal ve ekonomik dönüşümler sendikal hakların gelişimini de etkilemiştir. Türkiye'de de sendikal haklar Dünya'daki gelişmelere göre şekillenmiştir. Osmanlı döneminde işçi örgütlenmeleriyle ilgili çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Ancak ilk düzenlemeler 1947 yılında 5018 sayılı Kanunla başlayıp devam etmiştir. Sendikaların dönem dönem siyasal partiler ile ilişki içinde olduğu görülmektedir. Özellikle 1980'den sonra sendika-siyasal parti ilişkilerinde önemli değişiklikler olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sendika, Sendikal Haklar, Siyasal Parti

JEL Kodları: E29, J50, J51

Trade Union-Politics Relation in The Turkey's Transformation of Social and Economic Structure

Abstract: The union formation has emerged with the Industrial Revolution in the world. The working class has operated in bad conditions, the need for working class rights and protect the interests and enhance efforts in this direction and has initiated a grassroots movement. Thus it emerged trade union rights. Turkey and the world experienced in social, political and economic transformation has also affected the development of Turkey has also been shaped by the developments in the world of trade union rights. Various arrangements have been made regarding the Ottoman era labor organizations. However, the first regulations were continued in 1947, starting with the 5018 law. From time to time trade unions seem to be in a relationship with political parties and trade unions in particular have been significant changes in the paw-political relations after 1980.

Key Words: Trade Unions, Union Rights, Political Party.

JEL Codes: E29, J50, J51

1. Giriş

Sanayi Devrimi 18. Yüzyılın ikinci yarısında İngiltere'de doğmuş ve diğer Batı ülkelerine oradan yayılmıştır. Sanayi devrimi makinenin ve onunla birlikte buhar ve büyük fabrika sanayinin doğuşudur. Ekonomik ve sosyal hayatı bu olay derinden etkilemiştir. Bunun neticesinde büyük işçi sınıfı ortaya çıkmıştır. İşçiler zor ve ağır çalışma koşullarıyla karşı karşıya kalmıştır. Örgütler ortaya çıkmıştır. Sendika hakkı 19. Yüzyıldan sonra tanınmıştır.

Cumhuriyet öncesinde önemli olarak kabul edilen olay 1908 yılında II. Meşrutiyetin ilanı olmuştur. Bunun akabinde, 1909 yılında Tatil-i Eşgal Kanunu kabul edilmiş ve 1936 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. Bu kanunla sendika kurmayı yasaklanmıştır. Cumhuriyet sonrasında ise, 1947 yılında yapılan Sendikalar Kanunu ile sendikalar varlığını hissettirmeye başlamıştır. 1963 yılında 274

ve 275 sayılı Kanunlar 1983 yılına kadar devam etmiş 1980 sonrasında oluşturulan 2821 ve 2822 sayılı Kanunlar sendikalar ve toplu iş sözleşmesi hükümler ayrı ayrı olarak değerlendirilmiştir. 2012 yılında ise 6356 sayılı Kanunla tek çatı altında toplanmıştır.

Sendikaların ilk ortaya çıkışı ile gelişim sürecinde siyasal otoriteye karşı verdiği mücadele ve sonrasında siyasal partilerle kurulan ilişkiler, sendikalarının siyasal faaliyetlerinin tartışma konusu haline gelmesine neden olmuştur. Özellikle sanayileşme sürecini yaşamış toplumlarda önce sendikalar ortaya çıkmış, sendikaların mücadele çizgisinden hareketle siyasal partiler daha sonra kurulmuştur. Dolayısıyla sendika-siyaset ve sendika siyasal parti ilişkisi, ideolojik ve karşılıklı çıkar bağlamında XX. yüzyılın başlarına doğru giderek yoğunluk kazanmaya başlamıştır.

2. Sendika Kavramı ve Sendika-Siyaset İlişkisinin Teorik Çerçevesi

Sendika deyiminin kökeni çok eskidir. Roma ve Yunan hukuk sistemlerinde rastladığımız “syndic” terimi ile birliğin (sistemin) temsilini sağlamakla görevli kimseler ifade olunuyordu. Bugün Fransa, İtalya, İspanya hukuklarından mesleki birlikleri ifade etmek için birbirlerine benzer olan “syndicat”, “sindikato” kelimeleri kullanılmaktadır. İngiliz ve Amerika hukukunda ise “Trade ve Union” kelimelerinin birleşmesinden meydana gelmiş olup, “trade union” mesleki işçi ve işveren örgütlerini de bunların üst örgütlerini göstermek için kullanılmaktadır. Türkçe sözlük anlamı iş yapmak, bağdaşmak ve birleşmek manalarına gelmektedir (Eroğlu,2010:2).

Sendikanın farklı tanımları vardır. Sendika, çalışanların tazminat hakkı, iş güvenliği, haksız işten çıkarma gibi birçok konuda haklarını savunan, işveren ile çalışanların hakları konusunda toplu pazarlıklar yürüten bir organizasyon olarak tanımlanmıştır. Uluslararası mevzuata dayanan bir başka tanıma göre ise sendika; aynı iş kolunda çalışan işçilerin, işverenlere karşı haklarını almak ve elde ettikleri hakları korumalarını sağlamak için 6356 Sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi kanununa göre kurulmuş örgütlerdir (Tekin, 2014:127).

Sendikacılığın yasallığını kazanması ve genel oy hakkını elde etmesiyle, siyasi partiler öncelikle sosyalist ve işçi partileri, daha sonraları da muhafazakâr partilerle olmak üzere örgütlü güç olan sendikalara karşı ilgisiz kalmamış, en azından işçi oylarını alabilmek için sendikalarla ilişki kurma yoluna gitmiştir. Dolayısıyla sendikalar, temsil ettiği grubun yaşama koşullarını iyileştirmek, çıkarlarını en iyi şekilde savunabilmek için sendikacılığın ekonomik ve sosyal fonksiyonlarının yanı sıra, siyasal fonksiyonunu da etkin olarak kullanmıştır (Mahiroğulları, 2011: 40).

3. Dünya’da Sendikacılığın Tarihsel Gelişimi

1750-1850 yılları arasında gelişen sanayi devrimi ilk olarak İngiltere’de ortaya çıkmıştır. Daha sonrada Fransa ve Batı Avrupa’dan Amerika’ya yayılmıştır. Dış ticaretin gelişmesine ve sermaye birikiminin artmasına ek olarak teknik icatlar ve ekonomik buluşların etkisiyle üretime makinenin girmesi sonucunda gerçekleşmiş bir devrimdir. Bu devrim burjuvaziyi iktidara geçirerek ve ekonomiye

“laissez faire (bırakınız yapsınlar)”i yerleştirecektir (Uçar, 2010:10). Sanayi devrimin 18.yüzyılda buhar makinesinin icat edilmesiyle başlamış, 1789’da Fransız İhtilali ile siyasal ve toplumsal bir nitelik kazanmıştır (Aydın, 2004:4).

Dünyada sendikalar işçi sınıfının ortaya çıkmasıyla gündeme gelmiştir. İşçi sınıfı sanayi devrimiyle ortaya çıkmıştır. Sanayi devrimiyle birlikte yeni bir çalışma ilişkisi doğmuş bu ilişkinin çalışan tarafı “işçiler”, çalıştıran tarafı ise daha sonra “işveren” olarak adlandırılan fabrika sahipleri oluşturmaktadır. Bu yeni statü altında çalışanlar, sanayileşmenin gelişip, yaygınlaşmasına koşut biçimde giderek çoğalarak sanayi toplumlarında yeni bir sınıf haline gelmiştir. İşçilerin örgütlenerek bir baskı grubu haline gelmelerinden sonra sanayileşen tüm ülkelerde işverenler de örgütlenme ihtiyacı duymuştur (Kocabaş, 2002-2003: 40).

1850’li yıllarda İngiliz sendikacılık hareketi, meslek örgütlenmeleri temelinde, önemli gelişmeler sağladı. Ancak 1857 yılında inşaat sektöründe yaşanan çöküş sürecinde büyük grevler oldu. İngiliz İşverenleri, grevleri kırmak için Fransa, Almanya ve Belçika’dan grev kırıcılar getirdiler. Londra sendikaları, bu girişimlere engel olmak amacıyla 1860 yılında Londra Sendikalar Konseyi’ni oluşturdu. Ardından Fransa ve Alman işçi örgütlenmeleriyle ilişkiler geliştirildi. Çeşitli vesilelerle gerçekleştirilen uluslararası toplantılarda bu ilişkiler güçlendirildi. Bunun sonucunda 1864 yılında İngiliz, Alman, Fransız, İtalyan, Polonyalı ve İsviçreli işçilerin yer aldığı Uluslararası Çalışanlar Birliği’nin (Birinci Enternasyonal) kurulması sonucunu doğurdu. Birinci Enternasyonal’e örgütlerin yanı sıra bireylerin de doğrudan üye olma hakkı vardı. Birinci Enternasyonal özellikle 1868 yılındaki grevler sonrasında güçlendi; Londra Paris, Belçika ve İsviçre’deki grevlerle dayanışma için kampanyalar açıldı ve grev kırıcılığının önlenmesine önemli katkılarda bulunuldu. Ancak bu dönemde çeşitli ülkelerdeki sendikal hareketler henüz yeterince güçlü değildi. Ayrıca, işçi sınıfının sendikal ve siyasal alandaki programları tümüyle iç içe geçmişti. Birinci Enternasyonal, sendikalar üzerinde yoğun bir baskı yarattı. Diğer Avrupa ülkelerinde de bir aracı olarak değerlendiriliyordu (Koç, 200:2).

1900’lerin başı itibariyle farklı ülkelerden birçok sendikanın ulusal federasyonun başka ülkelerde de kurulmaya başladığı ve bu ulusal federasyonların uluslararası ilişkilerle ilgilenmeye başladıkları görülmektedir. Zaman içerisinde sendikaların

uluslararası düzeyde işbirliği yapmaları gerektiğine dair inancın gelişmesiyle bu amaca hizmet eden bir yapı olarak "Sendikal Merkezlerinin Uluslararası Sekretaryası" (Internatioan Secretariat of Trade Union Centers) kurulmuştur. 1913 yılında bu yapının adı "Sendikaların Uluslararası Federasyonu" (International Federation of Trade Unions) olarak değiştirilmiştir ve fonksiyonları geliştirilmiştir. Global koşullarında değişmesiyle uluslararası örgütlerin durumunda da bazı değişiklikler olmuştur (Tekin, 2014: 131).

II. Dünya Savaşından sonraki dönemde Avrupa'da sendikal hareketin güçlenmesini sağlayan birçok gelişmeye zemin hazırlamıştır. 1970'lere kadar devam eden bu dönemde dikkati çeken gelişmeler arasında; kitle üretim modelinin yaygınlaşmasıyla örgütlenme ihtiyacı ve eğilimi giderek artan çalışan nüfusun sürekli büyümesi, ulus devletinin bu süreçte sendikal hareketin meşruluğunun desteklenmesi ve toplu pazarlık hakkının gelişimine bağlı geniş tabanlı sendikal örgütlerin önem kazanması öncelikle belirtilebilir. İşçi sendikaları açısından "altın çağ" olarak ifade edilen II. Dünya Savaşı sonrası yıllarda, "Avrupa toplumsal modeli"nin (European model of society) yaratılmasında sendikal hareketin büyük katkısı olmuştur. 1970'li yıllara kadar birçok Avrupa ülkesinde farklı oranlarda olmakla birlikte, sendika üye sayılarıyla yoğunluk oranları artmıştır (Selamoğlu, 2016: 62-63).

4. Türkiye'de Sendikacılık

4.1. Cumhuriyet Öncesi Sendikalar

Türkiye'de sendikalar XIX. yüzyılın sonlarında ve XX. yüzyılın başlarında ortaya çıkmıştır. İmparatorluğun sahip olduğu sosyal, ekonomik, siyasi, hukuki ve düşünsel koşullar işçilerin örgütlenmesi için gerekli ortamın II. Meşrutiyete kadar ortaya çıkmasını engellemiştir (Tokol, 1994:1). XIX. yüzyılın ilk yarısından sonra, savaş donatımı, kumaşçılık, deri ve kunduracılık alanlarında girişilen sanayileşme hareketi Osmanlı toplumunda ilk sanayi proletaryasının özünü oluşturmuştur. Bundan başka yabancı sermayeye tanınan ayrıcalıklarla başlatılan, demiryolu, içki ve sigara yapımı ve maden çıkarılması gibi faaliyetlerin de işçi sınıfının doğuşunda önemli bir rol oynamıştır. Sanayileşen ülkelerde sendikaların tüm topluma kendilerini kabul ettirip, siyasal mücadelelere yöneldikleri bir dönemde, Osmanlı

İmparatorluğu'nda işçi sınıfı henüz oluşmamıştır (Mumcuoğlu, 1979: 140).

Yapılan araştırmalar, işçilerle ilgili bir derneğin 1871'de kurulan "Ameleperver Cemiyeti" olduğunu göstermektedir. Bu dernekten çok önce loncalar devrinde "orta sandığı" veya "teavün sandığı" adları ile yardım kuruluşları kurulmuşsa da bunları işçi dernekleri şeklinde kabul etme olanağı yoktur. Osmanlı'da yapılan ilk grev, 1872 yılında Kasımpaşa Tersane işçileri grevidir. Grevcilerin kararı kesindi: ücretler ödenmeden iş başı yapmak yok! Grev başarılı oldu birkaç gün sonra ücretlerini aldılar (Sülker, 1987: 22-25).

23 Temmuz 1908 tarihinde "hürriyetin ilanı" ile başlayan II. Meşrutiyet döneminin ilk aylarında ekonominin çeşitli kesimlerinden ve özellikle Anadolu ve Rumeli Demiryollarında baş gösteren grevler; Osmanlı hükümetinin iş uyuşmazlıklarının çözüm, grevler ve sendikalar gibi önemli toplumsal politik konularında belirli yasal düzenlemeler getirmesine ve yasaklar koymasına neden olmuştur. Gerçekten Osmanlı Hükümeti "hürriyetin ilanından" iki buçuk ay sonra Tatil-i Eşgal Cemiyetler Hakkında Kanunu-ı Muvakkat-ı çıkarılmıştır. 1909 yılı içinde Meclisi Mebusanda ve Meclisi Ayanda yapılan görüşmeler sonunda, bazı önemli değişikliklerle Tatil-i Eşgal Kanunu kabul edilmiştir. Tatil-i Eşgal kanunu 1936 yılına kadar yürürlükte kalmıştır (Ökçün, 1982:1).

1909 yılında yeni bir düzenleme getirilmiştir. Cemiyetler kanunu çıkarılmıştır. Tatil-i Eşgal kapsamındaki işçiler, bu kanunla getirilen sendika kurma yasağını aşmak için, Cemiyetler Kanunu çerçevesinde cemiyet olarak, ama sendika niteliği taşıyan örgütler oluşturmaya çalışmışlardır. Yasa dernek konusunda "serbest kuruluş" ilkesini getirmektedir. Bununla birlikte madde üç ile "genel ahlak kurallarına aykırı bir temele dayanan, ülkenin düzen ve geleneğini, devletin bütünlüğü açısından bozucu, devlet biçimini değiştirme amacına yönelik, çeşitli Osmanlı unsurlarının siyasal yönden ayırmaya yönelik dernek kurmak yasaklanmakta" idi (İleri, 2009:123).

30 Ekim 1918 yılında imzalanan Mondros Barış Anlaşması Osmanlı İmparatorluğunun sonu olmuş Anlaşma sonrasında oluşan koşullar çerçevesinde, ülkede çok sayıda yeni siyasi parti, dernek kurulmuştur. 1913'den sonra duran sendikalaşma çabaları yeniden başlamış, yoğun grev hareketleri gündeme gelmiştir. Bu yıllarda yapılan grevlerde sol partiler özellikle Türkiye Sosyalist Fırkası önemli rol oynamıştır (Tokol, 1994:11).

4.2. Cumhuriyet Dönemi Sendikalar

Cumhuriyet dönemi işçi hareketleri, belirli bir işçi örgütünün organizasyonundan ziyade İstanbul, İzmir, Zonguldak ve Adana gibi ücretli kesimin daha yoğun illerde doğrudan işçilere başlattığı ekonomik amaçlı ve sınırlı sayıdaki eylemlerdir. Söz konusu bu eylemlerin bir başka özelliği ise, büyük çoğunluğunun yabancı sermaye ile işletilen işyerlerinde çıkarılmış olması ve eylemlere kan bulaşmasıdır. 1923-1946 yılları arasında gerek vasıflı bir işçinin rahatlıkla kendi dükkânını açabilmesi, eli kürek veya saban tutabilen bir kişinin rahatlıkla toprak sahibi olabilmesi, gerekse işçi sınıfının en eğitilmiş ve becerili kesimin "memur" adı altında bölünmesinden dolayı Cumhuriyetin ilk yıllarında güçlü bir işçi sınıfı hareketi ve sendikalaşma ihtiyacı bulunmamaktadır (Öztürk, 2013:276-277).

Cumhuriyetin ilanından önce başlayan üst örgüt kurma girişimleri de önceleri devam etmiş ancak bu girişimler siyasi otoritenin zaman içinde artan baskısı nedeniyle fazla uzun ömürlü olamamıştır. 1924 yılında Türkiye Umum Amele Birliği dağılmak zorunda kalmıştır. Onun yerine İstanbul'da çeşitli işçi örgütlerinin bir araya gelmesiyle aynı yıl Amele Teali Cemiyeti kurulmuştur. Cemiyet 1 Mayıs kutlamalarından sonra dağılmış, yerine İstanbul İşçi Yardımlaşma Derneği kurulmuştur. Bu dernek 1927 yılında kapatılmıştır (Tokol,1994:20).

1924 Anayasası ile dernek kurma hakkı tanınmış almasına rağmen patlak veren Şeyh Said Ayaklanması nedeniyle 1925 yılında çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanunu (Sıkıyönetim Kanunu) ile iktidara, muhalif siyasi kuruluşları ve işçi derneklerini, sendikaları kapatma yetkisi verilmiştir. Bu kanun ile birlikte çok sayıda meslek kuruluşu kapatılmıştır. Terakkiperver Cumhuriyet fırkası kapatılırken sendikacılık da fiilen yasaklanmıştır. Bu kanun dernek kurma ve siyasi meslek olarak örgütlenme olanağını imkânsız hale getirmiştir. Kanun yürürlüğe girene kadar çalışma ilişkilerinde genel olarak Borçlar Kanunu ile Medeni Kanunun hükümleri uygulanmıştır (Uçar, 2010:80-81).

Cumhuriyetin tek partili döneminde ikinci önemli yasaklar 1936 yılında kabul edilen 3008 sayılı iş yasası ile getirildi. 1937 yılında yürürlüğe giren bu yasa ile bazı işçilere çeşitli haklar tanındı. Ancak grev yapmak açık bir şekilde yasaktı yine bu yasadan önce 1933 yılında Türk Ceza Kanunu'nda yapılan bir değişiklik ile zor ve şiddet kullanarak veya tehdit ile işçileri greve zorlayanların, altı aydan

beş yıla kadar hapsedilmesi hükmü yer almıştır. Ayrıca 1938 yılında kabul edilen Cemiyetler Yasası ile de "sınıf esasına dayalı" örgüt kurmak yasaklanmıştır. Bu dönemde sendikaların haklarına getirilen ilk yasak 1938 yılında 3512 sayılı Cemiyetler Yasası'ndadır. Bundan önce 1909 yılında Tatil-i Eşgal Yasasının getirdiği kurallar kapsamında kısıtlamalar ve bir takım yasaklar vardır. 1946 yılına kadar sendikalaşma önce fiilen, daha sonra ise hukuken yok edilmiştir (Özerkmen, 2003:244).

Birleşmiş Millet Teşkilatı'nın kurulması ve Türkiye'nin de buraya üye olmasıyla gelişen süreçte 1947 yılında 5018 sayılı İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Kanun çıkarılmıştır. Sendikalara umumi mukavele yapma yetkisi tanıyan kanun, grev hakkı tanımamış olmakla birlikte, sendikacılık hareketinde 1948 yılından itibaren belirli bir canlılık yaratmıştır (Güler, 2007:50). 1947'de kabul edilen 5018 sayılı Sendikalar kanunu (İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Hakkı Kanunu) II. Dünya Savaşı sonrasında Batı Bloğuna girmek isteyen Türkiye'nin Batılılarında etkisiyle demokratikleşme yolunda attığı önemli bir adımdır. Bu kanun ile çalışanların kendi sorunlarını çözebilmek için örgüt kurabilmelerine olanak sağlamıştır. Kanunda işçilere sendika kurma hakkı tanınmış olmasına rağmen, işveren karşısında pazarlık gücünü artıracak en önemli enstrüman olan grev hakkı tanınmamıştır. Kanunun 5. maddesinde ise sendikaların siyasetle uğraşmaları ve herhangi bir siyasi kuruluşun faaliyetlerine vasıta olmaları, ulusal çıkarlara aykırı hareket etmeleri ve uluslararası amaçlar yasaklanmıştır (Yılmaz, 2014:201).

27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesinden sonra Türkiye temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alındığı yeni bir Anayasa ile "demokratikleşme sürecine" başlamış ve farklı bir döneme girilmiştir. Yeni anayasa ile sendikacılığın gelişmesi için oluşan engellerin bazıları kaldırılarak, çalışanların fikrini serbestçe savunabileceği bir döneme başlangıç olmuştur. 1961 yılında hazırlanan yeni anayasa ile beraber dönem içerisinde değişen ekonomik ve siyasal yapının sonucu, toplumsal ilişkileri düzenleyen yasal çerçevede de köklü değişiklikler yapılmıştır. 1963 yılında yasalanan 274 sayılı Sendikalar Kanunu ve 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu sendikal harekete yenilik katarak, özellikle işçi sendikalarının önünü açmıştır. 1961 Anayasası temel haklar kapsamında sosyal ve

iktisadi hakları da güvenceye alarak, yeni bir dönemin başlamasını sağlamıştır (Cerev, 2014:24).

12 Eylül darbesi, yalnızca yükselen sendikal harekete ve bu hareketin dinamik gücü olan DİSK'e ağır bir darbe vurmamakla kalmamış; darbenin doğrudan ve dolaylı etkileri, 1980'li yılların sonuna doğru üye sayısı bakımından 1980 öncesini yakalayan sendikaların 1990'lı yıllardan başlayarak hızla güç kaybetmesinin de zeminini hazırlamıştır. 12 Eylül'ün ardından uygulamaya konulan yeni liberal-politikalar, 12 Eylül'ün mirası olan 2821 Sayılı Sendikalar Kanunu ile 2822 Sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu getirilmiştir (DİSK/Sosyal-İş Sendikası, 2012:3-5).

1995 yılında Anayasa değişikliğine gidilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın Başlangıç Metni ve Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine dair 4121 sayılı Kanun 23 Temmuz 1995 tarihinde kabul edilmiş ve 26 Temmuz 1995 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (Özmen, 2014:91-92). Kamu Görevlileri Sendikalar Kanunu 4688 sayılı 25.6.2001 tarihinde TBMM'nde kabul edilmiştir (İleri, 2009:371-373). 2012 yılında, 6356 sayılı Kanunu, 1983 tarihli 2821 sayılı Sendikalar Kanunu ile 2822 sayılı Toplu İş sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu'nu (TİSGLK), tek bir çatı altında toplanmıştır. 6356 sayılı yeni kanunla endüstri ilişkilerinde yaşanan problemlere çözümler üretmek amaçlanmıştır. Yeni kanun sendikal güvenceler konusunda yenilikler getirmektedir. Yeni yasa 7 Kasım 2012 tarihli ve 28460 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (Aybas ve diğerleri, 2016: 4).

5. Cumhuriyet Döneminde Sendika-Siyaset İlişkisi

Amele Teali Cemiyeti 1924-1926 yılları arasında işçi eylemlerinde çok önemli bir rol oynadı. İstanbul Sendikalar Birliği "Amele Teali Cemiyeti", 1924 yılının Ağustos ayında sosyalistlerin öncülüğünde kurulmuştur. 1 Mayıs Bayramı'nın kutlanması dolayısıyla broşür yayınlanması bahane edilerek Birliğin sosyalist önderleri tutuklandı. Hükümet Meclis'te iş yasası tasarısını gündeme aldığı sırada Amele Teali 13 Şubat 1925 tarihinde on dört sendikadan, yüz elli delege toplandı. Sendikaların üyeleri o zamana kadar otuz bin işçiyi aşıyordu. Toplantıda Amele Teali'nin kendi yasa tasarısının hazırlanması için bir komisyon seçildi. Bu iş yasası tasarısı 21 Şubat 1925 yılında Büyük İşçi kongresi adını alan kongrede yeni baştan görüşüldü (Bozkaya, 2006:16-17).

1923'te Cumhuriyet ilan edilmiştir bu dönemde yaşanan siyasi olaylar; 10 Kasım 1924'de Halk Fırkası, Cumhuriyet Halk Fırkası (CHP) adını almıştır Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası bir muhalefet partisi olarak 17 Kasım 1924 tarihinde kuruldu. Kurucuları arasında Ali Fuat Paşa, Kasım Paşa, Adnan Bey, Rauf Bey vardı. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, kuruluş sırasında bir beyanname yayımlayarak amaçlarını ortaya koydu. Parti bunun yanında bir de program kabul etti. Programa göre, parti hem siyasal, hem de ekonomik yönden liberal hüviyettedir. 1925 yılında Şeyh Sait Ayaklanması neticesinde, Takrir-i Sükûn Kanunu ve İstiklal Mahkemelerinin verdiği güçle hükümet, Terakkiperver Cumhuriyet fırkasının 3 Haziran'da kapatılmasına karar verdi. Şeyh Sait Ayaklanmasının siyasal sonuçları tek-parti yönetiminin kurulması sürecinde önemli bir dönüm noktası oldu (İleri, 2009:144-145).

Daha sonra çok partili yaşama geçmek için kurulan bir diğer parti ise, Serbest Cumhuriyet Fırkasıdır (SCF). 1930'daki güdümlü SCF deneyimi sayılmazsa, CHP, tek partili bir sistem içinde muhalefetsiz iktidardaydı. Bu sistemde anlamlı olan sadece tek partinin varlığı değildi. Daha da önemlisi parti ile hükümet arasında bir ayırım olmamasıydı. Bu dönemde yaşanan SCF deneyimi, işçilerin yönlendikleri ve soldukları bir adres oldu. Liberal SCF'nin kısa programında işçileri ilgilendiren bir husus yoktu. Ancak yine de işçilerden ve yoksullardan SCF'ye yönelik bir destek olduğu görülmüştür. İşçiler SCF vesilesiyle eylemler yapmıştır. SCF yöneticilerinin İzmir'e gelişinde ön safta yer alan liman işçileri 6 Eylül 1930 günü İzmir'de SCF'ye destek için grev ilan etti artan olaylar sonucunda Atatürk'ün emri ile Ağustos 1930'da kurulan SCF Kasım 1930'da parti yöneticileri tarafından kapatıldı (Çelik, 2010:81).

1936 yılında çıkarılan İş Kanunu siyasi faktörü, 1935'te CHP programı, işçinin ve çiftçinin haklarını devlet güvencesine almıştır. Böylece 1936 yılında kabul edilen İş Kanunu ekonomik kontrolünün siyasal kontrolle bütünleştirilmesi için atılan önemli ve somut adım olmuştur. (Çakmak, 2007:132). Dönemin CHP Genel Sekreteri Recep Peker tarafından "Türkiye'de iş hayatını yeni rejimin istediği uyuma sokacağı" öngörülen İş Kanunu, içerisinde hazırlanmış olduğu dönemin ekonomik, toplumsal ve siyasal niteliklerini yansıtan bir metin olmuştur. Bu Kanunun amaçları, devlete hizmette dayanışmayı öngören yeni ideolojiye uygundu. Yasa'nın en önemli yanlarından biri; sistematik ve teknik açıdan iyi hazırlanmış bir yapı içerisinde,

belirli bir amaç-araç bağlantısı çerçevesinde, hem bir içsel tutarlılık, hem de bir dışsal tutarlılık sağlamaya yönelmiş ve bunu başarmış olmasıdır. İçsel tutarlılık, yasanın değişik bölüm ve hükümleri arasındaki tutarlılığı, dışsal tutarlılıkta yasanın düzenlemeleriyle, iktisadi, sosyal, siyasi dışsal koşullar arasındaki tutarlılıktır (Akçay, 2010:45).

1946 yılı Haziran ayında "sınıf esasına dayalı cemiyet yasağının kaldırılması ile" kurulan sendikalar da o dönemde kurulan Türkiye Sosyalist Partisi (TSP) ve Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi (TSEKP)'nin etki alanında kalmıştır. 1946 sendikaları kendiliğinden bir işçi mücadelesinin ürünü olarak ortaya çıkmamış, dışarıdan siyasi müdahaleler ile oluşturulmuştur. Sosyalist partiler, yükselen bir sınıf mücadelesinin ve sendikal hareketin ürünü olarak ortaya çıkmamış, bu partiler kendi sendikalarını yaratmaya çalışmışlardır. Bu durum, özellikle Batı gelişme çizgisinde önemli bir farktır. Britanya ile pek çok Kıta Avrupa'sı ülkesinde sınıf mücadelesi ve sendikal örgütlenmelerden sonra sosyalist partiler kurulmuştur. Türkiye'de ise partiden sendikaya gidilmiştir. Ancak 1946 Sendikacılığı ile 1947 sendikacılık anlayışı birbirinden taban tabana zıttır. 1946 sendikacılığı siyasetteki sol açılım doğrultusunda sınıf eksenlidir. Devletten, sermayedardan ve CHP'den bağımsızdır ve enternasyonalist karakter taşır. 1947 sendikacılığı ise güdümlü ve vesayet altında sendikacılıktır. Vesayet sendikacılığını var eden koşullar ise, tek partiden iki partili ve siyasi paternalist yapıya geçiş, vesayet aracı olarak anti-komünizm ve milliyetçilik, sınıf mücadelesini düzenleme aracı olarak devletçilik, siyasi vesayet aracı olarak sendikal hukuk olarak sınırlanır (Akkuş, 2016:547-547).

20.2.1947 tarih ve 5018 sayılı İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Kanununun 5. maddesi, sendika-siyaset, sendika-siyasi parti ilişkilerini düzenlemiştir. Sendikalar Kanunu'nun 7. maddesi cezai yaptırımlar düzenlemiştir (<http://www.arastirmax.com>). 7 Ocak 1946'da DP'nin kurulmasıyla Türkiye'de yeni bir dönem başladı. DP, CHP iktidarının özellikle de sıkıyönetim altındaki yoğun baskıcı döneminde hızla örgütlenmiştir. DP'nin kısa sürede güçlenmesinin, daha önce yaşanan başarısız birçok partili yaşam deneyiminin bulunmasıyla ilişkilendirmek gerekmektedir. DP'yi hem çok partili sürecin temsilcisi, hem de en azından bir süre denetlenebileceği bir muhalefet partisi olarak desteklemiştir. DP basın özgürlüğünün en büyük savunucusu olmuştur. CHP 1947'de yapılması

gereken genel seçimleri erkene alarak DP'nin beklenmeyen yükselişinin önünü kesmeye çalışmıştır. CHP muhalefeti yumuşatmak için Cemiyetler Kanunu'nda değişiklik yaparak sınıf esasına dayanan partilerin ve sendikaların kurulması olanağını sağlamıştır (Yıldız, 2016:483).

23 Haziran 1960 günü Milli Birlik Komitesi, siyasal alana yönelik önemli bir müdahalede bulunarak bütün siyasal toplantılara yasak getirdi. Partilerin bütün teşkilatları kapatıldı. 7 Temmuz'da bu kez bütün siyasi faaliyetler yasaklandı. Bu süreçte Komite içinde görüş ayrılıkları ortaya çıkmaya başlamıştır. Komite içinde seçimlerin çok daha ileri bir tarihe atılmasını ve artık orduya dönmesi mümkün olmayan Komite üyelerinin yeni bir parti halinde örgütlenmesi konularında ısrar eden bir grup oluşmuştur. Bu gruba karşı, İsmet İnönü'nün siyasal etkisine açık ve CHP'ye sempati duyan, bu meydana olağan siyasal hayata daha çabuk geçilmesini isteyen bir başka grup mevcuttu (Aydın ve Taşkın, 2014:69-71).

1961 yılında hazırlanan anayasa %62'lik halk desteğiyle yürürlüğe girdi. Bu anayasada mecliste dört yüz elli milletvekilinin yanında yüksek öğrenim görmüş yüz elli kişiden oluşan "Cumhuriyet Senatosu"da kurulacaktır. Aynı yıl içinde yeni partilerin kurulmasına izin verildi. Türkiye demokrasiye yeniden adım atmaya başladı. Ekim 1961 seçimlerinde CHP birinci parti olmasına rağmen beklediği oyu alamadı. Türkiye ilk defa koalisyon hükümetleriyle tanıştı. Fakat bu koalisyon hükümetleri pek kalıcı olmadı ve dört senede üç farklı İnönü hükümetleri istifayla son buldu. Bu dönemdeki en önemli gelişmelerden biri de, İnönü Hükümetinde Çalışma Bakanı olarak görev yapan Ecevit'in grev yasasını çıkarmasıydı. 24 Temmuz 1963'te Çalışma Bakanı Ecevit'in gayretiyle 274 sayılı Sendikalar Yasası ile ilk kez grev hakkını tanıyan 275 sayılı Toplu Sözleşme Grev Yasası çıkartıldı (Bıçakçı, 2013:26-27).

Türkiye İşçi Partisi (TİP), 13 Şubat 1961'de 12 sendikacı tarafından kurulmuştur. TİP'nin kurulmasıyla birlikte Türkiye'de sınıfsal ideolojinin sendikal mücadelede etkinliği artmıştır. TİP'in kurulmasından kısa bir süre sonrada 1960'da kurulan Türkiye Sosyalist Partisi'de TİP'e katılmıştır. Partinin büyük bölümü sendikacılardan oluşması dolayısıyla bu kesimin parti yönetiminin elinde tutabilmesi amacıyla yönetimlerin her kademesi "işçi kesimi"nin %51 çoğunlukla temsili ilkesi parti tüzüğüne konulmuştur (Millioğulları, 2007:52).

1971 yılında 12 Mart günü asker hükümete verdiği muhtırayla başlayan ve 17 Ekim 1973 seçimleriyle kapanan ara dönem 12 Mart dönemi olarak Türkiye'nin siyasi tarihinde yerini aldı. 26 Mayıs günü sıkıyönetim ilan edildi. Demokratik hak ve özgürlükler, dernek ve sendika hakları sınırlandırıldı. Memurların sendika kurmaları yasaklandı. 12 Mart yıllarının baskısı ve yarattığı siyasi gerilim aynı ağırlıkta olmasa da işçi ve sendika hareketi üzerinde de hissedildi (Şafak, 2013:123-124).

1973 genel seçimlerinde CHP listesinde beş sendikacı milletvekili seçilmiştir. AP'den Tek Gıda-İş Bakan Vekili Orhan Sorguç ve Hüseyin Özdemir seçilmiştir. 1977'de CHP'den altı sendikacı TBMM'ye girmiştir. AP'den üç milletvekili seçilmiştir. MSP'den Hak-iş Genel Başkanı Yasin Hatipoğlu olmak üzere 1977 Genel seçimlerinde toplam on sendikacı parlamentoya girmiştir (<http://www.arastirmax.com/>). 1971 müdahalesi sonrasında yaşananlar aslında 1980 darbesinin temellerini atmıştır. Bu dokuz yıllık süre içerisinde bir dış etken olarak soğuk savaşın Türkiye'ye tesirleri yanında içeride gerçekleşen kentleşme, soğuk savaşın sosyol-ekonomik ve sosyo-kültürel dönüşümlerini iktisadi, sosyal ve kültürel hayata etkileri nedeniyle işçi sınıfının sendikal hareketleri de olumsuz etkilemiştir. Türk Silahlı Kuvvetlerinin 12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra yeni hükümet kuruluncaya kadar yasama ve yürütme yetkileri Milli Güvenlik Konseyince kullanılmıştır. Milli Güvenlik Konseyince DİSK, MİSK ve bunlara bağlı sendikaların faaliyetleri durdurulmuş, tüm grev ve lokavtlar ertelenmiş, MGK'nın on beş numaralı bildirisinde belirtilen nedenler dışında hiçbir nedenle işçi çıkarılmayacağı belirtilmiştir. 1980 Askeri müdahalesi ile 1983'ün sonuna kadar toplu pazarlık iş sözleşmesi dönemi askıya alınmıştır. 12 Eylül 1980 askeri müdahalesi sonrası üç yıl süren bir ara dönem yaşanmıştır (Uçar, 2010:11).

12 Eylül askeri darbesinden sonra, 1982 anayasası halk oylamasıyla yürürlüğe girmiştir. 12 Eylül sonrasında sendika özgürlüğü ve sosyal haklar 1982 Anayasası ve 7.5.1983 tarihinde yürürlüğe giren 2821 sayılı Sendikalar Kanunu ile 2822 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu ile yeniden düzenlenmiştir. 12 Eylül sonrasında ekonomik ve siyasi istikrarsızlığın temel nedeni olarak kabul edilen 1961 Anayasası tamamen değiştirilerek devlet yapısı yeni baştan şekillenmiştir. 12 Eylül sonrasındaki sendikal düzenlemelerde ise 1947 Sendikalar Kanunu ile 1970 tarihli 1317 sayılı

Yasanın Anayasa Mahkemesince iptal edilen maddeleri temel alınmıştır. Yeni önlemler ile bir baskı grubu olarak sendikalar ILO ilkelerine aykırı biçimde ekonomik, demokratik ve siyasi karar alma süreçlerinin dışına itildi.

Türkiye'de sendika-siyasi parti ilişkileri sorun alanlarından biri olarak görülmektedir. Sendikalar "geleneğe" oluşturamayan ve bu alanda bir model eksikliğinden kaynaklanan yapıları nedeni ile siyasi partiler tarafından bir etki alanı içinde görülmemiştir. Sendikaların bu etkileme sürecinde bağımsız kalabilmeleri ise mümkün olmamıştır. Özellikle, siyasi partilerin hemen her dönemde sendikaların sivil toplum kuruluşlarının yönetimlerinde söz sahibi olmak için belirgin çaba içinde oldukları gözlenmektedir. Bu yapı sendikaların siyasi fonksiyonlarını yerine getirmelerini engellemiştir. Sendikalar, 1980'lerden itibaren zayıflayan siyasi fonksiyonlarını 1990'lı yıllara kadar arttırma mücadelesi vermiş, ancak 1990'lı yıllardan itibaren siyasi etkinliklerinin hızla azalacağı bir süreci yaşamaktadır (Yorgun, 2005: 152).

1995 yılında işçi hareketi yeniden canlanmıştır. Bu canlanmanın gerisinde DYP-SHP koalisyonları sırasında hızlanan özelleştirme kampanyası ve bu krizi bahane ederek kamu işçilerine düşük zam teklif etmesi yatmaktadır. 1995 yılı Türkiye'deki en büyük grev dalgasının yaşandığı yıldır ve 1995 kamu grevleri ile işçiler, ilk kez, bir hükümetin yıkılmasında ve yenisinin kurulmasında önemli rol oynamıştır. Ancak 1995 sonrasında işçi hareketleri yeniden yavaşlamıştır. Metal işkolunda grevler diğer işkollarına kıyasla genelde daha fazladır. Türkiye'de grevlerin en yoğun yaşandığı işkolu metal işkoludur (Öztürk, 2016: 355).

2012 yılında 6356 sayılı Kanun ile, 1983 tarihli 2821 sayılı Sendikalar kanunu ile 282 sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu'nu tek bir çatı altında toplamıştır. 6356 sayılı yeni kanunla endüstri ilişkilerinde yaşanan problemlere çözüm üretmek amaçlanmıştır. Yeni kanun sendikal güvenceler konusunda yenilikler getirmektedir. Bununla beraber sendikal fesih konusunda iş güvencesi kapsamında olmayan işçileri korumasız bırakması noktası, Anayasa güvencesi kapsamında olmayan işçileri korumasız bırakması noktasında, Anayasa ve Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) sözleşmelerine aykırılık oluşturduğu düşüncesi hakimdir. Kanun taslak aşamasında Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından eleştirilmiş ve ILO sözleşmelerine (özellikle 87 ve 98 sayılı sözleşmelerinin) ve ILO denetim organlarının

kararlarına aykırı olduğunu vurgulamıştır. Avrupa Birliği (AB) 2012 Türkiye İlerleme Raporu'nda taslağın yetersiz olduğunu belirtmiştir. Bu eleştirilere rağmen taslak üzerinde düzeltme yapılmasından ziyade yeni kısıtlamalar kabul edilmiştir (Aybas ve Diğerleri, 2016:4).

6. Sonuç

Sendikal hakların geçmişten günümüze, siyasal sosyal, ekonomik birçok dinamiğin etkisinde gelişmiştir. Sendikal hakları ortaya çıkaran en önemli gelişmenin sanayi devrimi olduğunu söylemek yanlış olmaz. Çalışan sınıfın yaşadığı olumsuzlukları bertaraf etme çabaları örgütlenme hareketini başlatmıştır. Bu arada dünyada ilk sosyal yasalar ortaya çıkmaya başlamıştır.

Sendikal hakları Türkiye'deki seyri ise, Osmanlı döneminde çalışanlara ilişkin düzenlemelerin genellikle tüzük niteliğinde olduğunu görülmüştür. Sendikal haklara ilişkin yasal düzenlemeler cumhuriyet döneminden sonra yoğunlaşmıştır. Cemiyetler Kanunu'nda 1946 yılında "sınıf esasına dayalı cemiyetler kurulamaz" ifadesinin çıkarılması ile sendikacılık yasal hale gelmiştir. Ancak ilk sendikalar kanunu 1947 tarihli 5018 sayılı İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Kanunu'dur. 1960 yılında askeri darbe ile birlikte 1961 Anayasası oluşturulmuştur. 1963 yılında kolektif iş ilişkilerinde yeni bir dönem olarak adlandırılan 274 sayılı Sendikalar Kanunu ve 275 Sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt yasağı kaldırılarak toplu pazarlık hakkı işlerlik kazanmıştır. 1973-1980 dönemi siyasi açıdan istikrarsız bir dönemdir. Türkiye'de 1980 yılında bir ihtilal daha yaşanmış 1982 yılında yeni bir Anayasa yapılmıştır. 1983 yılında çıkarılan 2821 sayılı Sendikalar Kanunu ve 2822 Sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu ile yeni düzenlemeler yapılmıştır. Son olarak 2012 yılında 6356 sayılı Kanunla yasalar Tek çatı altında birleştirilmiştir.

Kaynaklar

- Akçay, İ. (2010), Türkiye'de Emeğin Bir Mücadele Aracı Olarak İş İhtilafları:1936-1963, Çalışma ve Toplum Dergisi, Sayı: 2.
- Aydın, S. ve Y. Taşkın (2014), 1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Aydın, İ. (2004), Sosyo-Ekonomik Dönüşüm Süreci ve Sanayi Ötesi Yaklaşımlar, Kamu-İş Dergisi, Cilt:7 Sayı: 4.
- Bıçakçı, Y. (2013), Türkiye'de Siyasal Partiler, Es Yayınları İstanbul.

- Cerev, G. (2014), Türkiye'de Kamu Çalışanlarının Örgütlenme Mücadelesinin Hukuksal Gelişim Süreci: 6289 Sayılı Kanun ve Sendikal Haklara Etkileri, Çalışma İlişkileri Dergisi, Cilt.5 Sayı:2.
- Çakmak, D. (2007), Toplumsal Uzlaşma Belgesi: 1936 Tarihli İş Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı,1 Ankara.
- Çelik, A. Vesayetten Siyasette Türkiye'de Sendikacılık (1946-1967), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Çetin, H. (2002), Liberalizm Ve Tarihsel Kökenleri, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt:3 Sayı: 1.
- Disk/Sosyal-İş Sendikası (2012), Türkiye'de Sendikal Örgütlenme, Sosyal-İş Sendikası, Ankara.
- Eroğlu, C. (2016), İşçi Ve İşveren Sendikası, Atatürk Üniversitesi Ünite On.
- Güler, Ş. (2007), Türk İş Hukukunda Kapsam Dışı Personel, Kamu-İş Dergisi, Cilt: 9 Sayı:2.
- Gündüz, A. G. (1982), Tatil-i Eşgal Kanunu, 1909, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları, Basın Ve Yayın Yüksek Okulu Basımevi, Ankara.
- İler, Ü. (2009), Türkiye'de Toplumsal Değişimin Çalışma İlişkileri Üzerindeki Etkileri, Tühis, Ankara.
- Koç, Y. (2000), Uluslararası Sendikacılık Hareketi, Türk-İş Eğitim Yayınları, Ankara.
- Koçabaş, F. (2003), Küreselleşme Sürecinde İşveren Sendikalarında Yeniden Yapılanma Gerekçesi, Sosyal Bilimler Dergisi, (2000-2003).
- Mahiroğulları, A. (2011), Dünya'da Ve Türkiye'de Sendikacılık, Ekin Basım, Yayın Dağıtım, Bursa.
- Millioğulları, Ö. (2007), Türkiye 1960-1980 Ve 1980-2005 Dönemlerinde Grev Hareketlerinin Karşılaştırılması, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Mumcuoğlu, M. (1979), Sendikacılık Siyasal İktidar İlişkileri, Doruk Yayınları, Ankara.
- Ömer, T. (2014), Sendikacılık Ve Türkiye Turizm Sektörü, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Cilt: 2 Sayı: 20.
- Özerkmen, N. (2003), Geçmişten Günümüze Türkiye'de Anayasa Ve Yasalarda Sendikal Hakların Düzenlenmesi Ve Getirilen Kısıtlamalar, Ankara Üniversitesi, Dil Ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi Cilt: 43 Sayı: 1.
- Öztürk, M. (2013), Sendikal Demokrasi Örgütlü Hareketler Açısından Önemi, Süleyman Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:18, Sayı:2
- Öztürk, Ö., (2016), Türkiye'de Sendikal Mücadele, Sermaye Birikimi, MESS ve Koç Holding, Praksis, 19, 337-361.
- Selemoğlu, A. (2016), Avrupa Birliği Ve Avrupa İşçi Sendikaları, Kocaeli Üniversitesi, İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi Ve Endüstri İlişkiler Bölümü.
- Sülker, K. (2004), Türkiye Sendikacılık Tarihi, Tüstav, İstanbul.
- Şafak, C. (2013), 12 Mart'tan 12 Eylül'e Türkiye'de Sendikalar, Toplum Ve Bilim Dergisi Sayı, 127.
- Şnurov, A. (2006) Türkiye Proletaryası Çeviri, G. Bozkaya, Yar Yayınları İstanbul.

- Tokol, A. (1994), Türkiye’de Sendikal Hareket, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa.
- Uçar, Z. (2010), Türkiye’de Siyasal Dönüşüm Işığında Sendikal Hakların Gelişim Dinamikleri, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- Yıldız, N. (1996), Demokrat Parti İktidarı (1950-1960) Ve Basın, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi Ve Kamu Yönetimi Doktora Tezi İçin Hazırlanmış.
- Yılmaz, E. (2010), Türkiye’de İşçi Sendikalarının Siyasal Ve Sosyolojik Özellikleri Üzerinde Tarihsel Süreç İçinde Değerlendirilmesi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:14 Sayı: 1
- Yorgun, S., (2005), Küreselleşme Sürecinde Türk Sendikacılığında Yeni Yönelişler Ve Alternatif Öneriler, Çalışma ve Toplum Dergisi, 3(6), 137-162.
- İnternet Kaynakları
- <http://www.arastirmax.com/system/files/dergiler/51602/makaleler/46/1/arastirmax-turkiyede-sendika-siyasi-parti-iliskileri.pdf>.
- <http://www.devrimci-isci.com/Tribunal/Tribunal-Scan/Tri-T%C3%BCrkiyedeSendikal%20Hak.pdf>.